

др Раде Михаљчић,
редовни професор Филозофског факултета у Београду

МЕТОД EX SILENTIO

— Примери из Душановог законика —

Истраживачима новије и савремене историје неопходна је вештина и искуство у одбиру обиља изворне грађе. Међутим, за реконструкцију далеке прошлости, у недостатку извора, прибегава се, у крајњој мери и подацима *ex silentio*, подацима који се намерно или ненамерно прећуткују. Али, метод *ex silentio* се често злоупотребљава. На основу „ћутања“ извора доносе се смеле претпоставке, па чак и далекосежни закључци. Уколико се податак *ex silentio* чешће користи у истом тексту, а на њему изграђује и сопствено мишљење непотврђено непосредним писаним исказима, лако је у таквим „истраживачким“ текстовима открити аматерски, дилетантски приступ изворима. Али у 53, 97. и 98. члану Душановог законика подаци *ex silentio* су очигледни. Посредни, неписани подаци у складу су са непосредним писаним исказима ових одредаба из којих се управо методом *ex silentio* може нишчитати и сазнати нешто више. Полазимо од чланова 97. и 98. у којима је податак *ex silentio* мање речит, али ипак лако приметан:

Ко се нађе да је почупао браду властелину или добру човеку да се тому обе руке отсеку, гласи 97. члан Душановог законика (1).

И ако се почупају два себра да је махоскубина шест перпера, гласи 98. члан Душановог законика (2). Из ове две одредбе назире се основна подела друштва у српској средњовековној држави — подела на властелу и себре. Њихова садржина нас уверава да је реч о повлаштенима и потчињенима. У класном друштву, у коме је Законик настао, природно, законодавац штити повлаштене. Оба члана су уперена против насља, али је далеко заштићенији властелин. Било ко да угрози властелина — по члану 97. — кажњавао се сакаћењем, док се за сукоб два себра плаћало шест перпера. Дакле, за исти преступ над припадницима различитих друштвених слојева, предвиђене су различите казне. Законодавац се, додуше, бори против насиља и у оквиру

(1) Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1954.* Београд, 1960, стр. 61, 116.

(2) *Ibid.*, стр. 61, 117.

потчињеног друштвеног слоја, али само у случају међусобног сукоба себара. То је јасно на основу садржине, односно непосредних, писаних исказа два члана *Душановог законика*. Нешто се, међутим, може прочитати и између редова. Казну за насиље властелина над себром законодавац није предвидео. Према томе, податак ех silentio потврђује садржину две одредбе *Душановог законика* али, истовремено, још више појачава сазнање о подели друштва, о дубоком непремостивом јазу између властеле и себара.

Детаљнију анализу заслужује 53. члан *Душановог законика*. Иако је добро познат јер се често цитира, доносимо га у целини у преводу Н. Радојчића:

Ако који властелин узме властелинку силом, да му се обе руке отсеку и нос сареже; ако ли себар узме силом властелинку, да се обе си, ако ли своју драгу узме, да му се обе руке отсеку и нос сареже (3).

Члан 53. *Душановог законика* је из више разлога привлачио пажњу истраживача. Ретко који члан санкционише тако јасно поделу друштва у српској средњовековној држави. Управо је због тога овај члан нашао место и у приручницима за основну школу. Иако се о њему доста писало, посебно о слоју себара, остало је понешто неразјапљено и непримећено. Нису, на пример, усаглашена гледишта о преступу над властелинком. Узети *владик* (властелинку) *по силе*, како у оригиналу гласи почетак 53. члана, А. Соловјев и Т. Тарановски тумачили су као силовање (4). С обзиром на садржину 192. члана *Душановог законика*, где је силовање у старом српском језику забележено као *разбој владички* (5), М. Пурковић је мислио да је овде реч о отмици. Њему се придружује и Н. Радојчић (6). Решење овог значења и порекло речи себар није наш тренутни циљ, већ приступ овом члану као извору у целини, где је податак ех silentio још изразитији него у 97. и 98. члану *Душановог законика*.

Иако је приметно да је намера законодавца у суштини истоветна код свих наведених чланова. Слично 97. и 98. члану, и 53. члан *Душановог законика* је уперен против насиља, али су у знатно бољем положају припадници повлашћеног друштвеног слоја. Насиље над властелинком себар плаћа главом, а властелин телесном казном сакаћења. Казне су једино истоветне уколико се преступ десио у истом друштвеном слоју. О потчињеном положају себара сведочи и посредни, неписани податак. У ствари, законодавац штити властелинку од властелина и себра, а жену из потчињеног друштвеног слоја само од себра. Као да се обрнут случај у животу није могао десити, те и није предвиђена казна за могући преступ властелина над женом из редова себара (7).

(3) *Ibid.*, стр. 53, 104.

(4) А. Соловјев, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Скопље, 1928, стр. 179—183; Т. Тарановски, *Историја српског права у немањичкој држави* II, Београд, 1931, стр. 61—62, 86—87, 135—136.

(5) М. Пурковић, *Гласник Професорског друштва XIII* (1932), стр. 41—42.

(6) Н. Радојчић, *op. cit.*, стр. 104.

(7) Занимљиво је да се у поменутом 192. члану *Душановог законика* за *разбој владички* иде пред суд цара. Казна за *разбој* над женом која припада потчињеном слоју није предвиђена.

Сви поменути чланови Душановог законика штите појединца од насиља али само у оквиру одређених друштвених слојева. Они нису уперени против насиља у целини. О томе нас управо уверавају посредни, неписани подаци поменутих одредаба. Штавише, ови подаци изјави Стефана Душана, по којој је Законик настао с искреном жељом да се не би умножила у области царства нашега нека злоба, зло домишљање и лукава мржња, него да сви поживимо у пуној тишини и мирноме животу и у животу православне вере са свим људима царства нашега, малима и великима, дају декларативно обележје.

(Примљено 30. 10. 1989)